

УДК77:930.85(497.771)"1900"
УДК910.4(497.7)"1900"(084.12)
УДК 930.85(497.7)

<https://doi.org/10.55302/MF2486135rp>

Стручен труд

ОХРИД ВО ФОКУСОТ НА „МАКЕДОНСКАТА ЕКСПЕДИЦИЈА“ – МЕЃУ ПАНСЛАВИЗМОТ И ИМПЕРИЈАЛИЗМОТ

Јасминка Ристовска Пиличкова

ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје

Датум на прием: 11.7.2024

Апстракт: Времето на Македонската експедиција, именувана како „Румелија¹, 1899 – 1900“, реализирана под покровителство на рускиот император, предводена од страна на рускиот академик Н. П. Кондаков, се случува во еден исклучително значаен и деликатен историски период кога процесот на создавање на нациите во Европа и нејзино прекројување го достигнува својот максимален интензитет. Тоа е и период на засилена борба за национална самосвест и предвечерје на македонската револуционерна борба при што Охрид, како културен, црковно-просветителски, но и регионален економски центар имал исклучително значење. Задачата на Кондаков да ја реализира експедицијата во рамките на тогашна „Румелија“ го потврдува интересот на руската славистичка наука за македонското прашање и за посебноста на Македонците како народ со свој јазик и со свој идентитетски код. Заклучоците на оваа експедиција, подоцна актуализирани со дејноста на Мисирков и на другите македонисти, во пошироките славистички научни кругови резултирало со низа настани, кои влијаеле поволно врз борбата на Македонците за своја самоопределба и за независност. Со Македонската експедиција на Н. Кондаков, иако на извесен начин се заокружува времепросторниот XIX век, немањето смелост да се обелодени вистината за самобитноста и за посебноста на: Македонците, македонскиот јазик, култура и идентитет, задача што Кондаков му ја остава на познатиот руски славист професорот Лавров, а тој пак на Мисирков, наместо да го затвори македонското прашање, тоа уште повеќе го сензибилизира во интерес на Русија и на нејзините империјалистички политики, водени на Балканот. Оттука, оваа експедиција, на некој начин, не само што го детерминира постоењето на посебен македонски народ, со посебен јазик и култура, без да го реши, туку индиректно има свој импакт и вовед на настаните што следат на прагот на XX век, поврзани токму со „македонското прашање“.

Клучни зборови: Македонска експедиција, Русија, Кондаков, Лавров, Мисирков, Охрид, фотографска збирка

---

¹ Целата област на европско тло која била дел од Османлиската држава се нарекувала Румелија – Румели или „Римска земја“ (Турски документи за македонската историја 1800–1803, 1951: 11.

Кон крајот на XIX и на почетокот на XX век, на залезот на Отоманската Империја, вниманието на светската наука ќе ја привлечат нејзините балкански провинции, како регион исклучително богат со културно наследство, но и геостратешки простор на кој се вкрстуваат патишта меѓу Истокот и Западот, стариот и новиот свет. Притоа, бројни странски истражувачи ќе патуваат низ целата територија на некогашната империја Византија, мапирајќи го и евидентирајќи го културното наследство од најразлична природа и во различни временски периоди. За нашето истражување од особено значење е големата научна експедиција под раководство на Никодим Павлович Кондаков (1844 – 1925), истакнат историчар и академик на Петроградската академија на науките. Оваа комплексна историско-етнографска научноистражувачка експедиција на самиот крај на векот ќе патува низ поголем дел на тогашната територија на Македонија, односно низ територијата на тогашна Румелија, која била во составот на Отоманската Империја. Од ова „патешествие“ ќе произлезе антологиското дело „Македонија. Археолошко патешествие“ (Санкт Петербург, 1909), во кое Кондаков за првпат ги рекогносцира, ги опишува и ги истражува дотогаш необјавените културно-историски споменици, сочувани на почвата на Македонија во нејзините географски и историско-етнографски граници (Апостолова Чаловска и Ристовска Пиличкова 2023: 18). Евидентно е дека во целата фотографска збирка, која потекнува од Македонија, преовладуваат, пред сè, сакрални објекти, во најголем дел од средновековниот период. Во овој контекст, од особено значење се фотографиите од црквите и од манастирите од средновизантискиот и доцновизантискиот период.²

---

² Целокупната фотографска збирка со вкупно 750 фотоснимки се чува во Архивата на ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, како подарок од архивата на *Институтот за историја на материјалната култура „Н. Ј. Марра“ (Институт Истории Материальной Культуры им. Н. Я. Марра)* при Руската академија на науките, под инвентарен бр. 55724 и тоа како *Материјали од патешествието на Н. П. Кондаков во Македонија 1900 год. и Атос во 1898 год.* Поголемиот број од фотографиите од оваа збирка, вкупно (749), се пристигнати на 11. 1924 год. во Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје.

Покрај фотографските материјали од експедицијата предводена од Н. П. Кондаков во Македонија во 1900 година, збирката содржи и мал дел од фотографиите (10) од посетата на Света Гора во 1898 година. Во рамките на збирката се вклучени и фотографии од Србија во 1902 година – вкупно 232 фотографии (многу веројатно овие фотографии се резултат од посебната експедиција на архитектот П. П. Покришкин, чие име е запишано на некои од нив), од Македонија (1900 година) и од Света Гора (Атос) (1898 година) со вкупно 518 фотографии, кои ѝ припаѓаат на фотодокументацијата, изготвена при двете експедиции, предводени од Н. П. Кондаков во Македонија (1900

Поради своето богато културно-историско минато, но и како религиозен и просветителски центар на словенските народи, кој нераскинливо е поврзан со дејноста на учениците на светите браќа Кирил и Методиј – Св. Климент и Св. Наум, посебен интерес на оваа експедиција бил ставен на градот Охрид. Во прилог на ова се кажува во бројните материјали и записи од посочената експедиција, кои се однесуваат на градот и на неговото културно минато. Фотографиите од оваа експедиција, која се однесуваат на градот Охрид и на неговата околина се архивирани и се заведени во неколку регистри, со броевите:

Регистер Q267 (фотографии 1 – 61):

- меѓу градовите Ресен и Охрид (фотографии Q267–39 / Q267–40);
- на градот Охрид (фотографии Q267–41 / Q267–61).

Регистер Q268 (фотографии 1 – 70):

- на градот Охрид (фотографии Q268–1 / Q268–70).

Регистер Q269 (фотографии 1 – 56):

- селото Калишта близу Охрид (фотографии Q269–1 / Q269–6)³.

Од особено значење се фотографиите од етнографски карактер, со сакралната архитектура, како и од предмети од црковните ризници: ритуални и литургиски предмети, луксузни плаштаници, митри, светителски мошти, царски двери, икони, посребрени окови итн. (кои повеќето се исчезнати, односно се сопственост на музејски и на други архивски збирки надвор од државата, додека пак за некои едноставно нема информации каде се), кои кажуваат не само за историското и за културното наследство на градот, туку и за неговото природно и сакрално богатство. Во врска со значењето на Охрид како културен и просветителски, христијански центар, Кондаков, во својата книга, ги нотира размислите на В. И. Григорович, кој вели: „во историјата на јужните Словени постои точка, можеби, најтемната, но исто така од која секогаш во понатамошниот тек на просветлувањето на Словените ќе биде местото од кое што секогаш може да се очекуваат важни откривања“ (Кондаков 1909: 226). Имајќи ги предвид ваквите согледувања и ставови е разбирливо зошто токму Охрид бил еден од градовите во фокусот на оваа експедиција, со посебен интерес кон неговото сакрално минато и богато црковно наследство. За да ги разбереме причините на овој интерес од страна на руските слависти, археолози и лингвисти е несомнено да се спомене просветителската мисија на браќата Св. Кирил и Методија, која се одвивала за време на

година) и на Атос (1898 година). На фотографии од Македонија се посветени 8 регистри (Q262–Q269), а на Атос – 1 регистер (Q832) (Фотографиите од колекцијата на Света Гора се означени „од Атос“).

³ Видете: Ј. Ристовска Пиличкова – Е. Апостолова Чаловска, 2024.

владеењето на бугарскиот цар Борис I Михаил, во чиј состав тогаш влегувал и Охрид со неговата поширока област. Во воено-административен поглед, тогашните македонски територии биле опфатени во неколку „комитати“, а Охрид со неговата поширока област истовремено бил во комитатот што ги опфаќал охридско-деволските краишта. Во 886 година Климент ја започнува својата просветителска дејност првично во областа наречена Кутмичевица, која ја опфаќа југозападна Македонија и југоисточна Албанија, со главните градови Охрид и Девол. Како учител и епископ, Климент, заедно со Наум, ги поставил основите на т.н. Охридска глаголка книжевна школа, а благодарейќи на дејноста на Климент и на Наум, градот, во втората половина на IX век, израснал во еден од најразвиените и најпознатите средновековни словенски културни центри.

Охрид на преминот меѓу XIX и XX век и наследството на Лавров

За Охрид, како за ретко кој друг град во Македонија, има толку многу историографски податоци, увиди на патописците, кои минувале низ него, автобиографски спомени и други книжевни записи, како и фотодокументација, од што можат да се извлечат многу информации за историјата на градот и за неговото население. Во прилог на ова е и збирката фотографии од Руската експедиција, преводена од Н. П. Кондаков, релизирана во 1900 година, во предвечерието на еден бурен историски период, којшто ѝ претстоел на Македонија, но и на тогашната Отоманска Империја, во чиј состав била таа.

Од историските извори и од записите на патописците може да се констатира дека до изградбата на железничката линија (пуштена во сообраќај од Солун до Гевгелија во 1872, до Велес во 1873 и до Скопје во 1874 год.), Охрид гравитирал кон албанските пристаништа: Драч, Скадар и Валона, како главни центри низ кои се одвивале трговијата кон север, главно кон градовите: Венеција, Трст, Виена, Лајпциг и др. Особено драгоцен податоци за трговскиот подем и трговската размена во Охрид податоци дава австрискиот патописец и етнограф Јозеф Хан, кој два пати пропатувал низ Македонија (во 1858 и во 1863 година). Од своето второ пропатување низ Македонија, кога и го посетува градот Охрид, тој остава подробен запис за „Кожарството во Охрид“, во кој се наведува состојбата на градските ракотворби во градот, која, по Кримската војна се засилила, па оттаму од 12 куќи изработката се зголемила на 150 куќи, т. е. семејства, со што Охрид, по Костур и Јанина, прераснува во центар на Полуостровот за кожарска работа. Целокупното производство било поврзано со пазарот во Лајпциг, од каде што се носеле необработени сурови кожи, кои потоа се обработувале во овие градови, за потоа да бидат пласирани на

пазарот во Цариград: „Од Охрид и Костур се праќаат во Лајпциг кожи од кунатки и 40 арчиња во една врска чини по 150-200 лири, тоа во овој крај е најскапа работа, зошто една ваква кожа чини овде 400-500 гроша“ (Јапе 1953: 78–79). Во своите патописи, Хан додава дека Охрид слабо тргувал со: Солун, Битола и Цариград, односно дека неговата трговија била упатена кон градовите Трст, Виена и понатаму, како и тоа дека во него се донесувала индустриска и колонијална стока од сите градови (Пандев и Димоски 2023: 52).

Со воспоставувањето на железничката линија, Охрид, во XIX век, постепено прераснува во центар на трговија, пред сè, на кожа и на кожени производи иако во трговската размена се застапени и друг вид производи од текстил, како што се: чоја, волнени и памучни ткаенини (Јапе 1953: 78–79). И покрај зголемениот обем на трговија во врска со овие производи, според Матковски, отворањето на железничката линија Скопје – Солун нанела голем удар на македонските занаетчиски производи и на трговијата кога, поевтината стока, почнала да доаѓа во огромни количества на македонскиот пазар. Во тој период западноевропските капиталистички држави започнале поинтензивно да извезуваат во Македонија не само индустриска стока, туку и сточарски и земјоделски производи импортирани од своите колонии, што довело до нагло и катастрофално паѓање на македонските градови, вклучително и на селата (Пандев и Димоски 2023: 53, нав. дело Матковски).⁴ Ваквата состојба влијаела на развој на печалбарството, од што не бил исклучен и Охрид, кој, во тој период, е обележан со тешката економска ситуација, но и со црковно-народната борба, по укинувањето на Охридската архиепископија (1767), како и со идеите на Прличев и со неговата просветителска дејност.

За состојбата и за историјата на градот во тој период посебно би ги издвоиле записите на Прличев, како своевиден сублимат на Охридскиот XIX век, во кои се дава слика за состојбите во овој град по пропаста на Охридската црква. Во своите, напати, меланхолични размисли за Охрид, во согласност со состојбата во којашто, во тој период, се наоѓале Македонија, македонскиот народ и Охридската архиепископија, тој не ги исклучува, од своите записи, и Климент Охридски и архиепископот Теофилакт Охридски, говорејќи во прилог на црковно-народната борба за воведување на македонското наречје во црквата и воопшто за просветителството во Македонија (Пандев и Димоски 2023: 14–15). Како што ќе истакне Пандев, нема случајности во континуитетот на литературната мисла од времето на Климент и Наум Охридски, до времето на Јоаким Крчоски, Кирил Пејчиновиќ и

---

⁴ „Така во Македонија се појавил и индиски и египетски памук, ориз и жито од Русија и Индија, кожа, брашно и друга стока од Америка итн. Домашните сточарски, замјоделски и занаетчиски производи слабо се продавале“. Ibid.

Григор Прличев, како наследство и континуум на прославената Охридска книжевна школа, во која се негувала не само богослужбената, туку и апокрифната дамаскинарска книжевност, како темелник за развој на македонскиот јазик, култура и книжевност. Тоа бил период на интензивно национално будење, во кој делата и наследството на отец Партение Зографски, браќата Миладиновци, но и Рајко Жинзифов и Прличев, имале исклучително значење за понатамошните генерации на Македонците. Еден од учениците на Прличев во Солунската гимназија е и охриданиецот Георги Баласчев, член на „Младата македонска литературна дружина“ и еден од основачите на списанието „Лоза“, кој придонел многу во развојот и во афирмацијата на македонскиот јазик и на правописните особености; извори, што ги пронаоѓаме во правописот на Прличевата „Автобиографија“ (Пандев и Димоски 2023: 56).

И токму во тој период и не случајно Македонија претставува централна тема на македонската експедиција предводена од Н. П. Кондаков, која, заедно со неколку руски слависти, археолози итн., меѓу кои е и П. Лавров, кому подоцна му се придружува и неговиот ученик, Мисирков, преку своите културолошки, археолошки, славистички истражувања и фотозаписи ќе го сензибилизира прашањето и вистината за Македонија. Иако останува непознато дали Мисирков бил во Охрид, заедно со членовите на таа експедиција или за таа цел биле вклучени некои вљубеници во науката од Охрид, е несомнен импактот што ја имала оваа експедиција во афирмацијата на македонското прашање. Лавров, кој бил истакнат славист и професор на Петербуршкиот универзитет оваа, нималку лесна задача, на некој начин, му ја доделува на Мисирков, тогашен студент на Петербуршкиот универзитет. Првичната нивна средба се остварила на бродот што пловел од Одеса кон Солун, за подоцна Мисирков да го пречека Лавров во своето родно место Постол, во близина на древната Пела. Како што ќе истакне во својот извештај за експедицијата, некаде кон почетокот на 1901 год., Лавров бил одушевен од Мисирковиот научноистражувачки интерес, од пројавените знаења и способности (Ристовски 1998: 24). На тој начин се создало пријателство кое ќе трае цел живот, при што Лавров ќе биде негов учител и ментор што го поттикнал Мисирков во проучувањето на македонските говори и на македонското народно творештво. По негова иницијатива бил распишан и специјален конкурс за наградата на Петербуршкиот универзитет со тема: „Народные песни македонских славян како и этнографический источник“, која ја изработува Мисирков како своја дипломска работа под наслов: „К вопросу о народности и причины популярности

Македонскогo короља Марка“ (Ристовски 1998: 25).⁵ Во врска со ова е писмото на Лавров до академикот А. А. Шаматов од крајот на 1900 и на почетокот на 1901 год., каде што пишува дека има намера да објави тема за златен медал, поврзана со народните песни на Македонските Славјани, како етнографски извор, која би ја обработил Мисирков, сработена под негово менторство. Акцентот би бил ставен на песни карактеристични за Македонија, со посебен акцент на тие поврзани со „Крале Марко“, како и со обработка на: имињата, обичаите и традиционалните верувања, и анализа на нивната содржина со споредбено проучување на оние што истовремено им припаѓаат и на српската и на бугарската народна лирика, како и нивна библиографска обработка (Ристовски 1974: 10–12). Подоцна, овој труд бил објавен и во Одеса под наслов: „Южно-словјанскія епическiе сказанія о женитьбѣ короля Волкашина въ связи съ вопросомъ о причинахъ популярности короля Марка среди южныхъ-словянъ“,⁶ што претставува драгоцено сведоштво во прилог на проучувањето на македонската: народна литература, лингвистика, фолклор и етнологија.

Особениот интерес на Мисирков и на Лавров токму за епските приказни поврзани со кралот Марко (Крали Марко или Марко Крале попознат кај народот) ја потврдува заинтересираноста на руската славистичка наука за овој историски лик, поврзан со падот на Византиската Империја и потпаѓањето на земјите од Балканскиот Полуостров под власта на Османлиите. Тоа е периодот кога по смртта на Волкашин и на Углеша, во битката на Марица во 1371 година, како и по опсадите на Прилеп и на Битола во 1385 година, Македонија станала вазална територија на Турците. Со смртта на кралот Марко во битката кај Ровине во 1395 година, Прилепското Кралство веќе ја загубило својата автономија. Така, во последната деценија на XIV век, најголемиот дел од Македонија се наоѓал под турска власт, вклучително и Охрид (1408). Со заземањето на Охрид, Турците не ја укинале автономијата на Охридската архиепископија, бидејќи биле толерантни кон религиската припадност на населенето од освоените територии. Со конечното паѓање на Балканскиот Полуостров под власта на Османлиите се наоѓале четири самостојни православни цркви: Цариградската, Пеќската и Трновската патријаршија и Охридската архиепископија. Трновската и Пеќската патријаршија биле укинати, додека Охридската архиепископија заедно со Цариградската

---

⁵ Објавено во: Български истографически архив при Народната библиотека. Кирил и Методий, Софија, ф. 111, а.с. 20, нав. дело Ристовски 1998: 25.

⁶ Објавено во: „Лѣтопис Историско-филологическаго Опшества при Императорскомъ Новоросійскомъ Университетѣ, XVI. Византійско-славянское отдѣленіе (бывше Византійское), IX, Одесса, 1909 (сепаратно издание: 1909 год.) нав. дело Ристовски 1998: 25.

(Константинополската) патријашија продолжиле да постојат. Во тој бурен историски период, Охридската архиепископија одиграла голема улога во зачувувањето на христијанството и била духовна поткрепа за македонскиот народ и воопшто за православието.⁷

Во времето на зародокот на споредбените проучувања на словенските наречја и на нивното постепено издигнување на статус на литературни јазици, работата на Мисирков имала исклучително значење во пошироките славистички кругови во тој период. Во тој контекст, покрај Македонското научно литературно другарство од Петербург, е и појавата на весникот „Лоза“ и на Македонската книжевна дружина во која членувале младите македонисти: Коста Шахов, Евтим Спространов, Георги Баласчев – автор на првата монографија за „Климент Охридски“ (1892), кој прв започнал да се ангажира за списанието „Лоза“ и кој, како што ќе истакне Пандев, бездруго бил опасен и за Егзархијата поради неговите јасно искажани македонистички ставови, слични со тие на Рацин, но и бидејќи бил внук на последниот Охридски патрик, Арсениј (Пандев и Димоски 2023: 18).⁸ За да се разбере историскиот контекст и причините на овие дејствувања и стравови од страна на егзархистите, ќе истакнеме дека во тој период, Охридските архиепископи, најчесто Грци, не се труделе да му помогнат на народот, туку напротив тие, за да ги сочуваат своите позиции, одржувале добри односи со турските власти, што не можело да го прифати македонското население. Па така, колку повеќе се зајакнувал турскиот феудален систем, толку повеќе се нарушувала автокефалноста на Охридската архиепископија, која морала да плаќа големи давачки од кои, во прво време, била ослободена.⁹ Тоа довело и до влошување на положбата на свештенството и воопшто на македонското христијанско население. Врз основа на шеријатскиот, односно милетскиот систем практикуван во Отоманската Империја, за определување, според припадноста на верите (црквата), а не според етничката припадност, во најголемиот дел од публикациите, македонскиот народ е претставен како: српски, бугарски или грчки.

---

⁷ На почетокот на XV век, со дозвола на византискиот цар, кон Охридската архиепископија биле приклучени Софиската и Видинската епархија, а подоцна и Влашката и Молдавската епархија, како и некои православни црковни општини во Далмација и во Италија. Иако ја проширила својата диоцеза, Охридската патријаршија претрпела голема материјална штета од Турците (Петровски 2010).

⁸ Пандев и Димоски истакнуваат дека во името на своите македонистички погледи, Баласчев никогаш не ја прифатил Катедрата на бугарскиот универзитет. Ibid.

⁹ „Од минатото на македонскиот народ – Охридска архиепископија“, Скопје, 1969, 61–63.

Ваквата „евиденција“ послужила за засилен политички натпревар во докажувањето на етнокултурните права врз Македонија и врз Македонците. Па, така, со создавањето на Бугарската егзархија (1870) поголемиот дел од Македонците, како православни Словени, биле ставени под покровителство на новосоздадената Бугарска црква, каде што егзархистите, во турските статистики, се заведувале како „Булгар-милет“, додека пак патријарсите си останале „Рум-милет“. По официјалното признавање на „српскиот национален елемент“ во Европска Турција, мал дел од македонското население се декларирало и како „Срб-милет“. Сето ова, го искористиле соседните пропаганди за создавање свои етнографски статистики во кои Македонците се маркирале со етноними и со определби како: Бугари, Бугари католици, Бугари унијати, Бугари протестанти, Грци, Срби итн. (Ристовска-Јосифовска 2018: 118).

Ваквата состојба на доменот на верското прашање и притисоците на кои биле изложени православните Македонци и црквата може да се проследи низ примерот на принудна промена на седиштето на Охридската Архиепископија, која, до XV век, била во црквата „Св. Софија“. Откако била претворена во џамија, нејзиното седиште било префрлено во Климентовиот манастир „Св. Пантелејмон“ за, по неговото претворање во џамија, да биде преместено во „Св. Богородица Перивлептос“. Дел од посочената збирка фотографии, со посебен фокус на Охрид и на неговото културно, сакрално наследство, се токму предметите со религиозна тематика пронајдени *in-situ* во црквите „Св. Софија“, „Св. Климент“ (Св. Богородица Перивлепта)“ и „Св. Јован Канео“ во Охрид, како и низата други фокусирани на: црковната иконопластика, иконите, црковните покрови и сл. За оваа принудна конверзија на сакралните објекти (цркви) сведочат и неколкуте фотографии од посочената експедиција, каде што е прикажана „Св. Софија“ со минаре и минбар (византиски амвон), како и: дел од внатрешното уредување на, веќе, тогашната џамија „Аја Софија“, неколкуте *in-situ* од тогашната нејзина камена пластика (Ристовска Пиличкова 2021: 60–61),¹⁰ вклучително и камениот релјеф

---

¹⁰ На фотографијата со инв. бр. Q 268-9 – „резбана византиска камена плоча на подот близу олтарот“ – од црквата „Св. Софија“ (заведена и именувана според архивската книга од фото-архивската збирка на Институтот за историја на материјалната култура „Н. Ј. Мара“, при РАН, базирано врз нотирањата од страна на Кондаков и на другите учесници на експедицијата) е прикажан хералдиски византиски орел како држи змија во канците, со по два странични лачни крста, дополнително декорирани со мотиви на соларни розети и свезда, времени во осмоаголник и пентаграм. Плочата, која била поставена на подот во близина на олтарот од црквата, според Кондаков, датира од византискиот период (Ристовска Пиличкова 2021: 60–61).

со сцени од баханалии, поставени на земјениот под врз могила од црквата „Св. Никола“, а и исчезнатата релјефна дрвена врата од истата црква со богата и со уникатна иконографија. Секако тука се и низата други црковни предмети со исклучително значење, како што е плаштаницата на Св. Андроник Палеолог, од ризницата на Црквата „Св. Климент“ (поранешната црква *Божородица Перивлејџа*), епископската митра, путирот на Охридската архиепископија (сега во сопственост на Р Бугарија), како и низа други скапоцени сакрални предмети (икони, покрови, сребрени окови итн.).

Интересот на Лавров за македонскиот јазик и за средновековната црковна литература, кои се поврзани нераскинливо, се потврдува и преку проучувањето на житието на Св. Наум (Лавров 1907). Токму благодарјеќи на неговиот интерес за апокрифната литература, „Првото житие на Свети Наум“ за прв пат било публикувано токму од него (1907), пронајдено во Зографскиот манастир, што го основале охридските комитопули, меѓу кои и браќата на Самуил, Арон и Давид, во чии рамки, свое место, имала македонската глаголица, како и житијата на светите браќа Кирил и Методиј (Пандев и Димоски 2023: 19). Тоа е периодот кога македонските комитопули воспоставиле важен контакт со државата на Светото Римско Царство. Се претпоставува дека тоа биле двајцата браќа на Самуил или пак самиот Самуил со еден од своите браќа, кои, како пратеници, престојувале во 973 г. кај германскиот владетел, царот Отон I, во Кведлинбург. За оваа средба имаат пишувано Ст. Антољак¹¹ и Андонов Полјански, според кои оваа мисија се одвива во времето кога комитопулите сè уште биле самостојни и со тоа се стремеле да ја зацврстат својата положба и својата самостојност (Антољак 1969: 23, 26, 24; Андонов Полјански 1978: 44). Овие односи, на некој начин, биле пунктирани и со Мисијата на солунските браќа Кирил и Методиј во Моравија и во Панонија во IX век, како и нивните контакти и судири со германското духовенство и

---

¹¹ За односот меѓу Самуил и Светото Римско Царство кажува податокот дека Самуил бил крунисан со круната што му ја испратил папата Гргур V (996 – 999) – и тоа, по сè изгледа во Преспа, во присуство на папските пратеници на тамошниот архиепископ, на: благородништвото, свештенството и народот. Дека папата му ја испратил круната, сведочи кореспонденцијата меѓу папата Инокентие III (1198 – 1216) и бугарскиот цар Иван Калојан (1197 – 1207). Со каква круна бил крунисан, може да се заклучи од оној наод на Василие II во некогашното Самуилово царско соковиште во Охрид. Оваа круна била во вид на тесна лента, над која се издигнала полутопка, украсена со бисери и со скапоцени камења (стџџа). Со ова крунисување, како што ќе истакне Антољак, Самуиловата држава добила меѓународен карактер и признание (Антољак 1969: 26).

врските на Методиј со Регенсбург.¹² По крвавиот пораз на Беласица (29.7.1018 г.) и по смртта на цар Самуил, Василиј II (Бугароубиец – „Βουλγαροκτόνος“)¹³ дозволил и понатаму да остане Охрид седиште на Охридската архиепископија.¹⁴

Заклучок

Времето на Македонската експедиција, именувана како „Румелија, 1899 – 1900“, реализирана под покровителство на рускиот император, предводена од страна на рускиот академик Н. П. Кондаков, очигледно се случува во еден исклучително значаен и деликатен историски период кога, процесот на создавање на нациите во Европа и нејзиното прекојување, го достигнуваат својот максимален интензитет. Овој процес може да се проследи и на Балканскиот Полуостров, каде што Отоманската Империја постепено ги губи своите европски територии во ослободителните движења и консеквентното оформување на нови независни држави, односно станува зона на меѓусебна борба за обезбедување сфери на интерес на Големите Сили, со планови за нејзино идно освојување. За таа цел, во подолг период се одвива засилено истражување и информирање од страна на разните официјални пратеници на странски држави со конзуларни претставништва во Македонија, но и појава на низа други и специјално испратени известувачи и слависти истражувајќи, во голем дел, со задача да најдат докази за определен резултат однапред (Ристовска Јосифовска 2018: 118).

Причините за колапсот на Отоманската Империја биле повеќебројни и комплексни, која и покрај низата реформи не успеала да се реформира, и која во основа била апсолутистичка и корумпирана. Покрај внатрешните проблеми, Отоманската Империја континуирано се соочувала со надворешни притисоци уште од средината на XVII век.

---

¹² Во врска со Самуил е потребно да се спомене податокот дека Византија, во борбите против неговото царство, ангажирала и германски рицари (Историја на македонскиот народ, 1969: 120–229).

¹³ „И додека Самоил, благодарјејќи на помошта од својот син Гаврил Радомир, се спаси со бегство и се движеле кон Прилеп, Василие на самото боиште нареди на заробените Самоилови војници, што беа околу 15 000, да им се извадат очите, а на чело на секоја стотина од овие бедници да се стави по 27 блџен со едно око. Ѓ/Ѓ така сите овие вака прџдводџни, овој цџр (оттогаш наречен Βουλγαροκτόνος‘ (Бугароубиец) ги прати во Прилеп кај Самоил, кој кога ги виде така осакатени, падна во несвест и по два дена умре од срцев удар или како што вели Манасие, писател од 12 век, ‘од јада умрет’ (6.Х.1014)“ (Антољак 1969: 27, 28).

¹⁴ Иако есента, во 1015 година, византискиот император Василиј II успеал да го заземе Охрид, тврдината останала и понатаму под власта на царот Јован Владислав, наследникот на Гаврил Радомир, син на цар Самуил.

По Австро-турската војна (1683 – 1699), која ќе го сопре нејзиното континуирано ширење дотогаш кон север и кон запад и ќе ги постави нејзините граници по должината на реката Дунав, Османлиите се соочуваат со нов непријател – Руското Царство. Имено, по падот на Константинопол во рацете на турските освојувачи во 1453 година, а сметајќи се за наследник на „Второто Римско Царство“ – Византија (Brown 1971: 42)¹⁵ и заштитник на православното христијанство во Европа (Донев 2013: 2101), Русија ќе започне серија воени дејствија против Отоманската Империја¹⁶, кои главно ќе се одвиваат на Балканскиот и на Кримскиот Полуостров како лиминални подрачја на двете империи. Оваа, речиси, континуирана воена состојба ќе предизвика интензивна економска експлоатација на автохтоното население, а со тоа и влошување на, и онака, тешките услови за живот, кои, од своја страна, довеле до различни форми на отпор, канализиран во серија народноослободителни буни и востанија (Апостолова Чаловска и Ристовска Пиличкова 2023: 154). Покрај директниот воен притисок, водена од идејата за *џанславизмот* и обединувањето на сите православни христијани (Figes 2010: 27–28)¹⁷ во една држава под нејзино водство, Русија интензивно ќе дејствува на Балканот и преку финансирање и поддршка на ослободителни движења и основање на независни црковни институции – тенденција што може да се регистрира уште во XVII век кога започнале Руските цареви со политика на големи дарувања за црквите и за манастирите настојувајќи, на тој начин, да ги охрабрат православните народи за да се дигнат во борба против Отоманската Империја.¹⁸

Втората половина на XIX век и почетокот на XX век е истовремено и период на засилена борба за национална самосвест и предвечерје на македонската револуционерна борба, при што Охрид, како културен, црковно-просветителски, но и регионален економски центар (заедно со: Струга, Битола и Кукуш) имал исклучително значење. Во прилог на ова е и податокот дека едни од најистакнатите членови и организатори на Тајниот македонски комитет (основан во

---

¹⁵ Оттука всушност целата област на европско тло, која била дел од османлиската држава се нарекувала Румелија / Румели – „Римска земја“ (Турски документи за македонската историја 1800 – 1803, 1951: 11).

¹⁶ До почетокот на XX век и до целосното пропаѓање на отоманската држава, Русија и Турција ќе бидат во војна (1686 – 1699, 1710 – 1711, 1735 – 1739, 1768 – 1774, 1787 – 1792, 1806 – 1812, 1828 – 1829), Кримската војна од 1853 – 1856, како и во 1877 – 1878 година (Figes 2010: 10).

¹⁷ Од неисламското население во Отоманската Империја, најголем дел го сочинувале токму православните христијани, или 10 милиони жители, кои му припаѓале административно на *Millet-IRum* (Figes 2010: 27–28).

¹⁸ Од минатото на македонскиот народ – Охридска архиепископија, Скопје, 1969: 61–63.

1885 во Софија) биле од Охридско-струшкиот Регион (Коста Групче, Наум Евро, Темко Попов и Тома Карајовов). Црковно-училишната борба, зародена уште во делата на црковните отци и просветители, која кулминирала со Охридскиот заговор (покрај Охрид, биле опфатени и: Прилеп, Крушево, Кичево и Демирхисарско), претставувала истовремено и вовед во Македонската револуционерна борба и во Илинденското востание, кои, во голема мерка, биле финансирани од видни, охридски фамилии. Во прилог на ова кажуваат и мемоарските записи на Зафир Белов, пишувани на охридски говорен јазик (Пандев и Димоски 2023: 52, 65–67), како и искажувањата на охриданиецот Темко Попов¹⁹, кој во неговиот ракопис „Кој е крив?“ (1887) смета дека „најглавната работа е Македонија да се помакедончи“. На оваа идеја водилка, секако, се надоврзува и просветителското дело на Димитрија Миладинов, кој, како елински учител во Охрид, за своите слушатели, ќе го има не само Прличев, туку и рускиот професор во Казањ – Виктор Иванович Григорович, кој, на грчката „мегали идеја“, ќе ја спротивстави пансловенската, извикувајќи „наши сме“. Покрај Григорович, посетител му бил и рускиот конзул во Битола, Николај Дурнов, кој, со голем интерес, ќе се интересира за етнографијата на Македонија и за македонското прашање, со ставот дека словенското македонско население е посебен народ, во времето кога руската наука сериозно се зафаќа со македонското прашање (Пандев и Димоски 2023: 21). Од тој аспект, задачата на Кондаков – да ја реализира експедицијата во рамките на тогашна „Румелија“ – го потврдува интересот на руската наука за ова прашање, на кое му претходеле не само ставовите на Григорович, туку и тие на: архимандритот Антонин, професорот и дипломатот Хилфердинг, вклучително и на Николај Дурнов, но и на Никола Поп Стефанија, кој, во своите рачно пишувани (на „лош грчки“) – „Охридски летописни белешки“, пошироко достапни благодареејќи на преводот на Георги Баласачев-Езерски (објавени во Софија, во 1900 г.), го актуализира македонското прашање, како посебен народ со свои самобитни јазик, култура и историја. Според Пандев и Димоски, дејноста на Езерски, разгледана во контекст на времето и на настаните поврзани со македонското прашање, како и со позасилената пропаганда околу судбината на Македонија, ќе биде една од иницијалните каписли што ќе ја иницира потребата за организирање на една таква експедиција, финансирана, и под покровителство на рускиот император (Пандев и Димоски 2023: 22).

Во својот труд „Раните ракописи на Крсте П. Мисирков на македонски јазик“, Блаже Ристовски, во анализата на вкупните

---

¹⁹ Македонски национален деец, македонист, член на Тајниот македонски комитет и публицист, <https://is.gd/7pokU6> [Пристапено на 3.4.2024].

резултати од „Македонската експедиција“, ќе констатира дека тие сè уште не се достапни во целост, истакнувајќи дека по миграциите на некои членови на истражувачкиот тим, во условите на Октомвриската револуција, веројатно некои од материјалите биле однесени надвор од Русија. Според него, станува збор за автентични сведоштва и материјали, коишто допрва чекаат да бидат истражени, со оглед на тоа дека во тие бурни историски денови на револуции и на војни само еден дел од материјалите и од сознанијата биле презентирани на јавноста (Ристовски 1998: 20). Во прилог на ова тој ќе истакне дека достапните материјали во Архивот на Руската академија на науките се само фрагментарни, како што се и незавршените археолошки опсервации на еден од учесниците на таа експедиција, П. Н. Миљуков. Во своето недатирано писмо до Кондаков, тој ќе укаже на некои од недоразбирањата, кои довеле до тоа тој, заедно со Покришкин, да ги продолжат своите истражувања самите во т.н. експедиција „Стара Србија“, надвор од онаа што ја раководел Кондаков („Македонска експедиција“). Во ова писмо Миљуков ќе истакне дека се судрил неочкувано со препреки поради што бил принуден, преку недоистражените Штип и Банско (Пиринска Македонија), кои биле едни од местата што требало да бидат истражени, се упатил на север, кон Матејче и Куманово, каде што и се задржувал извесно време. Истовремено, тој подробно го опишува започнатото петдневно патување со Покришкин (на 26 август) по „Стара Србија“, во кое биле опфатени градовите: Призрен, Гаковица, Пеќ со Патријаршијата и Митровица. На тоа патешествие посебно внимание било посветено на Дечанскиот манастир и на Пеќската патријаршија. Ристовски истакнува дека уште во Солун дошло до недоразбирање меѓу Миљуков и раководителот на експедицијата Кондаков, поради што тој со Миљуков биле принудени да ги продолжат своите археолошко-етнографски истражувања заедно со Покришкин (Ристовски 1998: 21). За ова нешто повеќе дознаваме и од неговите мемоари, каде што ја истакнува разликата и несогласувањето со Н. П. Кондаков, кој трагајќи по древни споменици, перципирани по негова замисла и воображение, ги игнорира („антидатира“) „набљудуваните податоци“ (Миљков 1955: 135). Фокусот на Миљуков бил нагласен кон објектите од постар карактер, и тоа особено кон македонските фрески од XVI и од XVII век, како и на формата и на градбата на црквите, кои, како што ќе истакне тој, биле малку интересни за Кондаков. Разривот дошол до кулминација кога Миљуков, во обид да ги предаде своите снимки со етнолошки карактер (со сцени од месните жители) сметал дека тие не се однесуваат на археолошките снимки, кои биле во фокусот на истражувачкиот карактер на „Македонската експедиција“. Како што ќе истакне тој, овие снимки подоцна биле покажани на рускиот фотограф Лившиц во Лондон, кој направил избор од 600-ини фотографии и

подоцна ги зголемил до размери на слики и од нив направил голема „Македонска изложба“. Во врска со ова, како што ќе истакне тој самиот во својата книга „Јас самиот бев поразен кога видов што произлезе од моите мали парченца“ (Милуков 1955: 135).

За нашето истражување особено се значајни етнографските материјали собрани на оваа експедиција од страна на П. А. Лавров, од кои дел се публикувани. Самиот Кондаков, во врска со ова, ќе изјави дека главниот собран материјал дотогаш се однесува на фолклорот (народни песни, приказни, различни народни обичаи и сл.), за кои Лавров, како славист, бил заинтересиран да го публикува во посебен труд посветен на етнографијата на Македонија, од посочената експедиција (Кондаков 1909: 36). Покрај богатата збирка собрани материјали со археолошки и со етнографски карактер, во своето писмо од 4.12.1900 г. што, скоро по враќањето во Петербург, му го пишува Лавров на Кондаков, наведува дека добил и цел сандак со носии, кој, заедно со дрвени садови и музички инструменти, чиј вкупен број изнесувал 50, ги предлага како дар на Академијата (АРАН, ф. 115, оп. 2, д. 202, л. 7-7). Во врска со ова, Ристовски ќе истакне дека за посочените материјали се нема целосен увид иако, самите, претставуваат драгоцен извор за нашата етнографска наука (Ристовски 1998: 22). Посочената експедиција е значајна и од еден друг аспект, а тоа е средбата на Лавров со младиот Мисирков, студент на тогашниот Петербуршки универзитет, за што споменавме веќе.

Како резултат на сите овие политички и воени случувања, поврзани со распадот на Отоманската Империја, во чиј состав била Македонија, и отворањето на македонското прашање и посебноста на Македонците како народ со свој јазик и со идентитетски код во тој бурен временски период, екстрахирано од заклучоците на оваа експедиција и подоцна актуализирано со дејноста на Мисирков и на другите македонисти, во пошироките славистички научни кругови резултирале со низа настани, кои неповолно влијаеле врз борбата на Македонците за своја самоопределба и независност. Со Македонската експедиција на Н. Кондаков, иако на извесен начин се заокружува времепросторниот XIX век, немањето смелост да се обелодени вистината за самобитноста и за посебноста на: Македонците, македонскиот јазик, култура и идентитет, задача што Кондаков му ја остава на Лавров (Пандев и Димоски 2023: 18), наместо да го затвори македонското прашање, тоа уште повеќе го сензибилизирило, во интерес на Русија и на нејзините империјалистички политики, водени на Балканот. Ваквите политики, предводени од големите европски сили и од Русија, и низата настани што се случувале последователно на нејзина територија и пошироко (Илинденското востание, Првата и Втората балканска војна), ќе резултираат со потпишувањето на „Букурешкиот договор“ (10.8.1913), со што Македонија била поделена

на три, односно на четири дела и покрај „Меморандумот за независност“ (1.3.1913), подготвен од Димитрија Чуповски и потпишан од видни македонски дејци (предаден на министерот за надворешни работи на Велика Британија, Едвард Греј, и на амбасадорите на големите сили во Лондон) за признавање на македонскиот национален идентитет и на македонската културна и територијална самобитност (Ристовски 1996). Во тој контекст, сметаме дека оваа експедиција, на некој начин, не само што го детерминирала постоењето на посебен македонски народ, со посебен јазик и култура, без да го реши тоа, туку индиректно имала свој импакт и вовед на настаните коишто следеле на прагот на XX век, поврзани токму со „македонското прашање“.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Андонов Полјански, X. 1978. „Кон прашањето на германско-македонските односи во минатото“. Годишен зборник на Филозофскиот факултет. Скопје: Филозофски факултет – УКИМ, 30, 43–58.

Антољак, С. 1969. „Самуиловата држава“. *Journal of History*, 5.2. Скопје: Здружение на историчарите на Република Македонија, 21–30.

Апостолова Чаловска, Е. и Ј. Ристовска Пиличкова. 2023. *Кондаков во Македонија (1900 дог.)*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, (каталог).

Донев, Ј. 2013. „Македонија 1850 – 1913“. *Македонија. Милениумски културно-историски факти*. Том 4. Скопје: МПМ, 2095–2181.

Историја на македонскиот народ, I. 1969. Михаило Апостолски (гл. ред.). Скопје: Институт за национална историја – Скопје.

Кондаков, Н. П. 1909. *Македония, Археологическое путешествие*, Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. Санктпетербургъ: Тип. Императорской Акад. наук.

Лавров, П. А. 1909. *Жиѝия Св. Наума Охридскогѝо и служба ему*. Санктпетербургъ: Типографѝа Императорской академии наукъ.

Лапе, Љ. 1953. *Одбрани сѝраници за истѝоријата на Македонскиот народ*. II дел. Скопје: Просветно дело.

Матковски, А. *Македонскиот гѝрад од 80-иѝте години на XVIII до 80-иѝте години на XIX век*. Скопје.

Милуков, П. Н. 1955. *Восѝоминания (1859-1917)*. Под редакцией М. М. Карповича и Б. И. Элькина. 2 тома. Нью-Йорк: Издательство имени Чехова.

Мисирков, К. П. 1909. *Юужно-славянскѝя ейические сказанѝя о женийѝбѝ короля Волкашина въ связи съ войросомѝ о ѝричинахѝ ѝоулярностѝи короля Марка среди южныхѝ-славянѝ*. Лѝтопис

Историско-филологическаго Опшества при Императорскомъ Новоросійскомъ Университетъ, XVI. Одеса: Византійско-славянское отделение (бывше Византійское), IX.

Од минатото на македонскиот народ – Охридска архиепископија (1969) Скопје.

Пандев, Д. и С. Ѓорѓо Димоски. 2023. *Охридскиот XIX век*. Охрид: Општина Охрид.

Петровски, Б. 2010. *Историја на балканските земји во XIV-XV век*. Скопје: ФзФ.

Ристовска Јосифовска, Б. 2018. *Ситудии за македонската културна историја*. Скопје: Институт за национална историја.

Ристовска Пиличкова, Ј. 2021. *Симболиката на зооморфните мотиви во македонската традиционална текстилна орнаментика*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Ристовски, Б. 1974. „Кон проучувањето на фолклористички-етнографските интереси на Мисирков и односот на П. А. Лавров кон Македонија (непознат труд на Мисирков на македонскиот јазик од 1900 год.)“. *Македонски фолклор*, год. VII, бр. 14. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 10–12.

Ристовски, Б. 1996. *Димитрија Чуповски и македонската национална свесќ*. Скопје: МАНУ.

Ристовски, Б. 1998. *Раниите ракописи на Крстије П. Мисирков на македонски јазик*. Скопје: МАНУ.

Турски документи за македонската историја 1800–1803. 1951. том I. Скопје: Научен институт за национална историја на македонскиот народ.

Латинични изданија

Brown, P. 1971. *The World of Late Antiquity. AD 150–750*. London: Thames and Hudson.

Figes, O. 2010. *Crimea. The Last Crusade*. London: Penguin Books.

Сајтографија

„Од минатото на македонскиот народ – Охридска архиепископија“. 1969. Скопје, 61–63, <https://www.mn.mk/kultura/14749> [Пристапено на 10.7.2024].

„Темко Попов“, <https://is.gd/7pokU6> [Пристапено на 3.4.2024].

OHRID IN THE FOCUS OF THE “MACEDONIAN EXPEDITION” – BETWEEN PANSLAVISM AND IMPERIALISM

Jasminka Ristovska Piličkova
“Marko Cepenkov” Institute of Folklore in Skopje

Summary

The time of the Macedonian expedition, named “Rumelia, 1899 – 1900”, carried out under the patronage of the Russian emperor, led by the Russian academician N. P. Kondakov, takes place in an extremely significant and delicate historical period when the process of the creation of nations in Europe and its reshaping reaches its maximum intensity. It was also a period of intensified struggle for national self-awareness and the eve of the Macedonian revolutionary struggle, during which Ohrid as a cultural, ecclesiastical-enlightening, but also regional economic center (together with Struga, Bitola and Kukuš) had an extraordinary significance. Kondakov’s task to carry out the expedition within the framework of the then “Rumelia” confirms the interest of Russian, Slavic science in the Macedonian question and Ohrid as a pivot of Orthodox Christianity.

As a result of the political and military conflicts, related to the collapse of the Ottoman Empire, which included Macedonia and the opening of the Macedonian question and the uniqueness of the Macedonians as a people with their own language and identity code in that stormy time period, extracted from the cocoons of this expedition and later actualized by the activity of Misirkov and other Macedonianists, in the broader Slavic scientific circles, resulted in a series of events that adversely affected the fight of the Macedonians for their self-determination and independence. With the Macedonian expedition of N. Kondakov, although in a certain way the time-space XIX century comes to an end, the lack of courage to disclose the truth about the uniqueness of the Macedonians, the Macedonian language, culture and identity, a task that Kondakov leaves to Lavrov, and he in turn to Misirkov, instead of shutting him down the Macedonian issue, it sensitized him even more in the interest of Russia and its imperialist policies conducted in the Balkans. Therefore, we can conclude that this expedition in some way not only determined the existence of a special Macedonian people, with a special language and culture, without solving it, but indirectly had its own impact and introduction to the events that followed on the threshold of XX century related precisely to the “Macedonian question”.

Прилози

Сл. 1: Резбана византиска камена плоча на подот близу олтарот. Црква „Св. Софија“, Охрид. АИФ инв. бр. 7287 (268–9а)²⁰

Сл. 2: Врата од главниот влез, украсена со резба во дрво, на одделни штичиња. Црква „Св. Никола“, Охрид (исчезната). Арх. бр. 268–14

Сл. 3: Дрвена скулптура на Св. Наум (денес во манастирот „Св. Наум“). АИФ фото инв. бр. 7335 (268–57а)

²⁰ Нумерацијата во заградите е според архивската книга од фотоархивската збирка на Институтот за историја на материјалната култура „Н. Ј. Мара“ при РАН, а другата (АИФ) според фотоархивата на ИФ „М. Цепенков“, Скопје.

Сл. 4: Антички релјеф од црквата „Св. Никола“, на кој се прикажани сцени од баханалии, поставени на земјениот под на црквата, врз могила. АИФ фото инв. бр. 7292 (268–13а–2)

Сл. 5: Митра (круна на православен епископ – најверојатно Охридски б. а.), црква „Св. Климент“ (Богородица Перивлејџа), Охрид. АИФ инв. бр. 7343 (268–65а)

Сл. 6: Путир, црква „Св. Климент“ (поранешна црква Богородица Перивлејџа, Охрид. АИФ инв. бр. 7050 (268–66а)

Сл. 7: Плаштаницата на Св. Андроник Палеолог, од ризницата на црквата „Св. Климент“ (поранешна црква *Богородица Перивлејџа*), Охрид. АИФ инв. бр. 7337 (268–59а)

Сл. 8: Црквата „Св. Софија“ (џамија Аја Софија), поглед од север, Охрид. АИФ инв. бр. 7337 (268–4)

Сл. 9: Црквата „Св. Софија“, со група работници, поглед од север. Охрид. АИФ инв. бр. 7283 (268–5а)

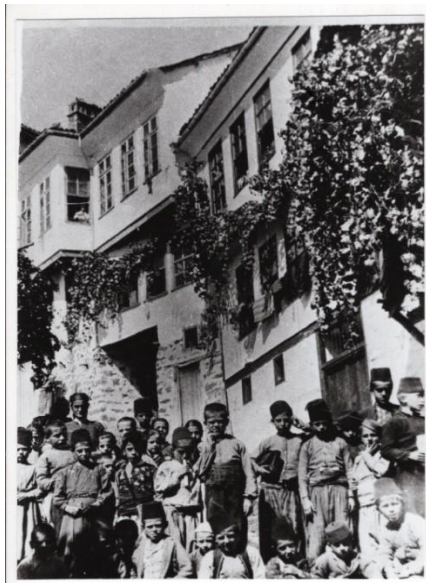
Сл. 10: Црквата „Св. Софија“, делови од византиски амвон (подоцна претворен во мимбар), Охрид. АИФ инв. бр. 7284 (268–6а)

Сл. 11: Ткаенина со ликот на Богородица Панаѓија. Црква „Св. Климент“ (поранешна црква Богородица Перивлејџа). АИФ инв. бр. 7338 (268–60а)

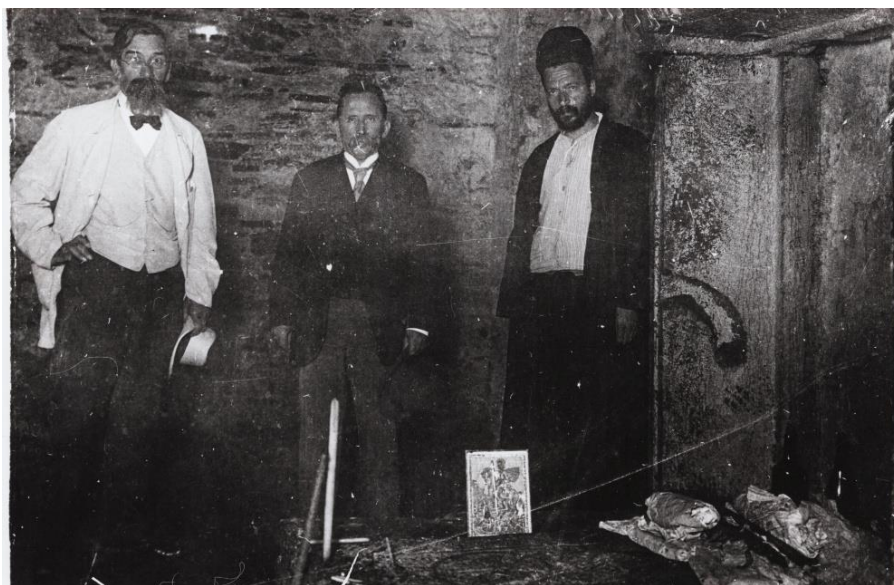
Сл. 12: Везена ткаенина на Распение, со грчки букви. Црква „Св. Климент“ (поранешна црква Богородица Перивлејџа). АИФ инв. бр. 7339 (268–61а)

Сл. 13: Група деца на горна улица, Охрид. АИФ инв. бр. 7273. (267–56а)

Сл. 14: Месни жители покрај големото дрво (чинарот), Охрид. АИФ инв. бр. 7375 (267–58а)

Сл. 15: Гробница во црквата „Св. Димитрија“ во Солун (прв од лево Кондаков). АИФ инв. бр. 6934 (262–45а)

АКАДЕМИЈА НАУК СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК
 Институт Материјалной Культуры им. Н. Я. Марра
 ФОТОАРХИВ

Шифра	№№ по кол.	№№ по порядку	Место нахожд. или происхождения	О П И С А Н И Е	Примечание
Q268-4 +	55724	401	в. Сопица Македонские Тудиния (Сопица, Македонија)	Черково в Сопи (паметник в Сопи) вуд с севера	Ил. № 100 "Восточный" 1908 стр. 229, рис. 154
Q268-5 +	55724	402	"	то же: западный притвор, у его ствк - группа рельефа	стр. 230, рис. 158
Q268-6 +	55724	403	"	то же: иконостас из кусков византийского шибана	табл. "в"
Q268-7 +	55724	404	"	то же: орнаментированный верх алтаря с иконостасом иной Фридрих 1317г.	стр. 233, рис. 161
Q268-8 +	55724	405	"	то же: редкая византийская рельефа в полу. Близ алта- ря - германский византий- ский бюст с датировкой в кресте	стр. 231, рис. 159
Q268-9 +	55724	406	"	то же: то же - фрески со зве- ми в кошках	стр. 231, рис. 160
Q268-10 +	55724	407	"	Черково Иоанна Богослова: вуд на западную (?) пристройку у входа - группа алтарных ико-	стр. 236, рис. 165
Q268-11 +	55724	408	"	то же: вуд снизу, с берега озера на перебитом мосту вдоль, на берегу сирот рельефа	стр. 235, рис. 164
Q268-12 и 11760-3 +	55724	408	"	Черково Юлиана Богослова: параллельный алтарный рельеф по дороге церкви.	стр. 241, рис. 167
Q268-13 +	55724	410	"	Черково Филиппа царя (ста- рца): греческие надписи на стене	Ил. Черковий Гречески надписи на стене Филиппови царю Византизма в Ко- стинице, 1898-99. Ст. Я. Милосав Архитектонские древности Запад- ной Македонии, стр. 95

6

Сл. 16: Копија од архивската книга од фотоархивската збирка на Институтот за историја на материјалната култура „Н. Ј. Марра“, при Руската академија на науките, каде што се чуваат фотографиите од оваа збирка, предадена на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, заедно со архивската збирка фотографии